
DEMOKRATİK EHLİYET İÇİN DEĞİŞMESİ GEREKEN KİM: HALK MI, DEVLET Mİ?

*

*Mümtaz 'er Türköne**

ÖZET

Bize köklü bir değişme gibi gelen yeniliklerin çoğu, aslında yeni değildir. Cehaletimiz gördüklerimize ve yaşadıklarımıza “yeni” ünvanı vermeye yol açmaktadır. Yenilik bizim dünyamızdadır. Genel kural olarak bizden önce kurulmuş dünyalardan, kayda geçmiş sözlerden bihaber olduğumuz için, bu yenilikleri bir değişim olarak algılarız. Sahip olduğumuz insani değerlere, yarattığımız kurumlara, geliştirdiğimiz ve ilişkilerimize rehber edindiğimiz kurallara bakarak tarih için bir hüküm vermemiz gerekirse; şayet bizden öncekilere haksızlık yapmamak gibi bir endişemiz var ise söylenecek söz şudur: Gök kubbenin altında yeni gibi duran şeylerin çoğu çok eskidir.

Anahtar Kelimeler; Değişim, İlerleme, Tarih, Özgürlük, devlet, halk, demokrasi

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

GİRİŞ

Biri genç diğeri yaşlı iki rakip politikacı, seçim zamanı köy kahvesinde tartışmaktadır. Biri sözü alır: " Allah uzun ömürler versin ama, her insan gibi bir gün öleceksin. Benden yaşlı olduğuna göre, büyük ihtimalle benden önce öleceksin. Sonra seni gömecekler. Mezarının üzerinde otlar bitecek. Oradan geçen bir inek o otları yiyecek. Doğal olarak gübre dökülecek. Ve ben o gübre yığınının bakarken senin için dudaklarımdan şu sözler dökülecek: 'Ne kadar değişmişsin' ". Yaşlı olan sükunetini bozmadan karşılık verir: "Doğru, hepimiz bir gün öleceğiz. Ancak ölüm yaşa bakmıyor. Belki de sen benden önce öleceksin. Ve seni bir mezara gömecekler. Mezarının üzerinde otlar bitecek ve oradan geçen bir inek o otları yiyecek. Sonra söylediğin şekilde gübrelerini dökülecek. Ve ben o gübre yığınının bakıp senin için şunu söyleyeceğim: 'Hiç değişmemişsin.' " Buradan bizim çıkarttığımız sonuç şu: Baktığınız şeyin değişip değişmediği sorusunun cevabı baktığınız nesnede değil, sizin nerede durduğunuza ve nereden baktığınıza göre değişiyor.

İki koca asra yayılan "halkın kendini yönetmeye muktedir olup olmadığı" şeklinde özetlenecek tartışmada vardığımız menzili bizlere anlatacak olan şey de, peşinen böyle bir perspektif olacak. "Halk, kendisini yönetecek olgunluğa ulaştı mı?" sorusu, olgunluğa doğru evrilen uzun bir değişme sürecine göndermede bulunuyor. Aynı konuyu farklı bir perspektiften bakarak soruyu, "devlet, yönetimi halka teslim edecek olgunluğa ve özgüvene ulaştı mı" şeklinde sorunca, olgunlaşan, yani değişen özne yer değişiyor.

DEĞİŞMENİN DEĞİŞMESİ

"Değişme"nin kendisi değişken bir durum. "Gelişme", "ilerleme", "batılaşma", "çağdaşlaşma" gibi değer yüklü kavramların yerine "değişme" deyimini kullandığımız zaman, renksiz, kokusuz, tarafsız bir söz söylemiş oluyoruz. İyiyeye doğru bir gidişten veya gerilemekten söz etmek yerine sadece kaçınılmaz olandan bahsetmiş oluyoruz. Bazen değişmeden kalmak, bazen değişmenin de ötesine geçerek, doğal mecranın dışına çıkmak "değişme" oluyor. Bu yüzden modernleşmeye, "değişmenin değişmesi" diyoruz. "Değişme" bulunduğunuz yere, baktığınız istikamete, aradığınız şeylere göre değişiyor. Bazen iyi, bazen kötü oluyor. İki politikacının gübre yorumu gibi, bazıları için "değişmemek", bazıları için "esaslı bir değişim" anlamına geliyor.

Değişimi açıklayan teoriler, modern çağlarla birlikte köklü bir anlam değişikliği yaşadı. Dâirevî değişme teorileri yerini ilerleme görüşlerine bıraktı. Aristo'nun aynı duraklardan geçen yönetim biçimleri, tekrar başladığı yere dönüyordu. İbn Haldun, devletlerin ömrünü, başlangıç noktasına dönüşü

120 yıl süren periyodlara bölmüştü. Vico'dan itibaren bu çember kırıldı. Tarih, geri dönüşü olmayan düz bir çizgi haline geldi. Adına da ilerleme dendi.

Değişmeyi üç farklı şekilde açıklayabilirsiniz. Birincisi, Modern çağlara kadar hükmünü sürdüren döngüsel görüşe uygun açıklamalardır. Uzun bir zaman diliminden sonra başladığımız yere geri döneriz. Tarih tekerrür eder. İkincisine göre ise, sürekli ilerlersiniz. Daha iyi bir hayat, daha yüksek ahlakî standartlar, daha iyi insanî değerler zamanla gelişir. Üçüncüsünde ise, değişmenin sanıldığı gibi ahlakî bir amacı yoktur, bazen tesadüfen bu uğraklara yolu düşer; ama kural olarak zigzaglarla öngörülemeyen bir istikamette yol alır.

Bize köklü bir değişme gibi gelen yeniliklerin çoğu, aslında yeni değildir. Cehaletimiz gördüklerimize ve yaşadıklarımıza "yeni" ünvanı vermemize yol açmaktadır. Yenilik bizim dünyamızdadır. Genel kural olarak bizden önce kurulmuş dünyalardan, kayda geçmiş sözlerden bihaber olduğumuz için, bu yenilikleri bir değişim olarak algılarız. Sahip olduğumuz insani değerlere, yarattığımız kurumlara, geliştirdiğimiz ve ilişkilerimize rehber edindiğimiz kurallara bakarak tarih için bir hüküm vermemiz gerekirse; şayet bizden öncekilere haksızlık yapmamak gibi bir endişemiz var ise söylenecek söz şudur: Gök kubbenin altında yeni gibi duran şeylerin çoğu çok eskidir.

Bütün amacımız geleceği öngörebilmek, mümkün olursa planlamak, planlayamıyorsak hazırlıklı olmak. Bunun için değişenlerden önce değişmeden kalanları, değişmeyecek olanları görmek ve onlara tutunarak değişimin rüzgarını göğüslemek veya arkamıza alarak hızlanmak gerekiyor. Öyleyse önce değişenleri, değişmeyip sabit kalanlardan ayırt edebilmemiz lazım.

NELER DEĞİŞMİYOR?

Bizden önce yaşayanlara göre daha akıllı mıyız?

Tabiata hükmetmek konusunda, bir önceki nesle göre daha birikimli olduğumuz açık. Tabiatla aramızdaki ilişkiyi, başından beri bir sömürü ilişkisi olarak kurduk. Tabiatı kendimize uydurmak için önce onu anladık ve sonra değiştirdik. Ancak tabiat bize sonsuz bir sömürü imkanı vermiyor. Sömürü düzenimiz çökmek üzere. Tabiatı o kadar değiştirdik ki, sonunda bizim için de yaşanmaz hale getirdik. Bizden önceki nesillere göre beynimizi daha az kullanıyoruz: Çünkü her şey hazır bir şekilde karşımıza geliyor. Nasıl işlediğini bilmediğimiz cihazları, sadece düğmeleriyle ve ayarlarıyla oynayarak kullanıyoruz. Yaratıcılık denilen, zihnin en parlak aktivitesi, tekniğin en düşük düzeyde olduğu durumlarda kendini gösterir. Doğaya hükmetme ve doğayı yeniden üretme konusunda yaratıcı yeteneklerimizi kaybediyoruz.

Zekanın bir türevi olan hafızayı, kolay kayıt imkanları yüzünden kullanmıyor ve öldürüyoruz. Bizden önce zekanın, yaratıcılığın zirvelerini ifade eden düşünce birikimine bakarak kolaylıkla hüküm verebiliriz: Daha iyi düşünemiyoruz.

Bir insan olarak sahip olduğumuz ve çevremizle ilişki kurarken bize rehberlik eden insanî değerlerimizin, ahlakımızın, medeni niteliklerimizin daha iyiye ve mükemmele doğru ilerlediğini söyleyebilir miyiz? İnsanlığın yaşadıklarına bakarsak, bunu söylemek de pek mümkün görünmüyor. Tarihi, süregelen bir ilerleme olarak tanımlayan 19. yüzyıl düşünürleri, sadece 20. yüzyılın iki büyük savaşı ile gündemden düşmüştü. 1989'dan sonra dünyanın yaşadığı etnik-milliyetçilik çılgınlığı, iki büyük savaşın bir sapma olmadığını da kanıtladı. En ilkel, en kaba vahşet, dünyanın dört köşesinde tetikte bekliyor.

DAHA ÖZGÜR MÜYÜZ?

Tarihi, bir özgürleşme mücadelesi olarak görenlerin bile, giderek daha özgür olacağımıza dair bir düşünceye inançları kalmadı. Orwell'in Sovyet sistemini hicveden kara ütopyası "Big Brother", bugün liberal toplumların kâbusuna dönüştü. Her şeyimizle kayıt altına alınabiliyoruz. Sürekli gözlem ve gözetim altında olduğumuz duygusu, gelecekte daha da güçlü olacak.

Yüzyılımızın büyümlü mitosu, "insan hakları" ideali, insanlığın büyük kısmı için, insanların hakları anlamına gelmiyor. Bir imparatorluk düzeni içinde, imparatorluk mantığına göre oluşturulan güç ilişkileri, insan haklarından ne kadar pay alacağınızı belirliyor. İmparatorlar dünyayı vahşî ve medenî dünyalar olarak ikiye ayırıyor ve vahşî dünyada sadece orman kanunlarının işleyeceğini ihtar ediyorlar.

Bilim yaşama ne ölçüde hizmet ediyor? Bilimsel gelişmelerle başımız dönmeye başlayalı çok uzun zaman oldu. Ama artık, bütün hastalıkları sona ereceği, insanın yaşlanmasının bile önleneyeceği masalına inanan kalmadı. Bilimsel gelişmeler, yaşamda sağladığı sür'at nisbetinde facialara da fırsat veriyor. Bilim aynı zamanda hastalık üretiyor. Tedavisi bulunan hastalıklar aritmetik dizi ile artarken, yeni çıkan ve tedavi edilemeyen hastalıkların sayısı geometrik dizi ile çoğalıyor.

Bugün insan, geçmişe göre daha mı değerli? Bu soruya evet cevabı vermemiz zor ve evet cevabını verebilme umutlarımız giderek azalıyor.

Öyleyse, değişme denilen şey, son derece görelî ve sahte.

DEĞİŞEN DEMOKRASİ:

Bir toplum kendi kendini yönetme liyakatine nasıl sahip olur?

Uzun, çok uzun demokrasi hikayemizin, o kadar da uzun olmasının arkasında bu sorunun bizatihi mevcudiyeti yatıyor. Rivayete göre, demokrasi elbisesi bu topluma bol geliyor. Pantolonun paçasına takılıp yere düşmesini engellemek için de birilerinin halkın elinden tutması gerekiyor.

Önce uzun hikayemizi kısaca tekrarlayalım.

Kurumsal olarak, 1837'de seçim esasına dayalı Eyalet Meclisleri'nin açılması ile birlikte modern demokrasi tarihimizi başlatmamız gerekiyor. 1856 Islahat Fermanı akabinde gayrîmüslimler için getirilen, temsil esasına dayalı anayasal düzenlemeleri ve oluşturulan meclisleri de bu tecrübeye ilave etmemiz lazım. Arkasından, günümüz anayasalarından mantık ve yöntem itibarıyla pek farkı olmayan 1876 Kanun-ı Esasisi ve Meclis-i Mebusanını, özellikle orada kayda geçen zengin tecrübeleri hatırlayalım. Arkasından, demokrasiyi de besleyecek adlî, idarî, hukukî ve mâlî reformları, modern eğitimin başlangıcını hesaba katalım. 1908 Meşrutiyetinin çok sancılı ve öğretici çok partili hayatını da bu birikime dahil ettikten sonra, yeni bir bahar olarak 1946'dan başlayarak bugünlere gelelim. İki darbe ve iki müdahale ile kesintiye uğrayan demokrasimizin, 2005 yılının baharında ne durumda olduğu sorusu, aktüalitenin ilgi alanına giriyor.

Şimdi tekrar soralım: Toplumumuz kendini yönetme ehliyetine sahip mi?

Bu sorunun cevabı hükmünde bir tartışma, Yargıtay Ceza Daireleri Kurulu'nun "düşünce ve ifade hürriyeti" çerçevesinde verdiği ve birbirine taban tabana zıt iki kararla gündeme geldi. Özgür bırakılan bireylerden oluşan bir toplum kendi kararlarını verip sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilir miydi? Toplum hayatı için gerekli olan temel prensipler topluma emanet edilebilir miydi? Bu sorunun cevabı olarak Yüksek Yargı birbirine zıt hükümler verdi. Birinci karar, toplumun yeteri kadar olgunlaştığına hükmederken, ikincisi tersine temel prensiplerin halk değil, devlet eliyle sürdürülebileceğine, yani halkın henüz olgunlaşmadığına hükmediyordu. İlk kararın hükmü yerleştirdiği çerçeve, halka verilen ehliyet ruhsatı ile, problemin halkın olgunluğuyla ilgili olduğunu belirtiyordu.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun vermiş olduğu ilk karar ilk bakışta bir laiklik yorumu gibi görünüyor. Bir gazetede yayımlanan yazıda "laikliği savunanların dinsiz ve ehl-i küfür" olarak nitelenmesi davanın özünü oluşturuyor. Yargıtay Ceza Genel Kurulu bozma kararında konuyu bir laiklik probleminin ötesine taşıyor ve düşünce ve inanç özgürlüğünün geniş ufku

içine yerleştiriyor ve bu sınırları olabildiğince açarak bütünüyle özgürlüklere inanan bir sonuca ulaşıyor. 47 sayfalık karar metni hukukun felsefesine, vatandaş ile devlet arasındaki ilişkinin mahiyetine ve kamu düzeninin dayandığı esaslara dair parlak bir hukuk dersi niteliği taşıyor.

Bu kararın değiştirdiği ve kırdığı kalıpları hatırlayalım: Devletin yüceliği ve önceliğini demokrasinin imkansızlığına, halkın vésayet altında tutulma gereğine dayandırmıştı büyüklerimiz. "Halk kendi halinde bırakılırsa kargaşa yaşanır, devletin çıkarlarına hanel gelir ve toplum-devlet hayatı sürdürülemez" görüşü; bizim adımıza karar verenlerin ayrıcalığına bir mantık temeli oluşturuyordu. Demokrasi, herkesin haddini bilmesi gereken bir oyuna dönüşüyor; çizgi aşıldığı zaman ise dışardan müdahalenin gerekçesi oluyordu. Böyle olunca toplum ancak yasaklarla ve otoriter bir devlet iktidarı ile düzen içinde tutulabilir; toplum ve devletin çıkarları sürdürülebilirdi. Devlet gerektiğinde müdahale edecek bir vâsi, halk da bir vâsinin gözetim ve kontrolünü sürekli üzerinde hisseden, olgunlaşmamış bir kalabalık olarak kalacaktı.

Yargıtay, söz konusu kararında devlete ve topluma biçilen rolleri altüst ediyor. Kamu düzenini korumak için "düşünceleri mahkumiyetlerle durdurmak" yerine "düşünceleri bir arada yaşatmaya ve hoşgörü ile değerlendirmeye çalışmak" arasındaki uçurumu bir tercih iskalasına yerleştiriyor. Yargıtay'ın muhatabı halk değil, devleti ancak yasaklarla ve oligarşik bir yönetimle yaşatacağını iddia edenler. Bu kesim çok açık olarak yüksek yargı organının kararı ile "halkı durağanlığa ve geri kalmışlığa mahkum etmekle" suçlanıyor. Takip edelim:

"Çoğu kez, devletin yönetim gücünü yedinde bulunduran ve bu yetkiyle 'resmî ideoloji' adı altında bir çok düzenlemeyi 'uyulması zorunlu kurallar bütünü' olarak halka dayatıp 'korunması gereken düzen' namıyla hukukun himayesi altına aldırılmış olanların, halkını ya durağanlığa, ya da geri kalmışlığa mahkum ettiği gerçeği hatırlanmalıdır."

"Yakın tarihimiz yeniden hatırlanmalı; 'Devlet düzeni' olarak kabul olunan ve doğru sayılıp 'kamu düzeni' namıyla korunan nice 'resmî ideolojinin', olağan ya da ara rejimlerle değiştirildiği, yerine ikâme edilenlerin yine 'Devlet düzeni' adı altında 'yeni doğrular' olarak hukukun koruması kapsamına alındığı, bunların da bilâhare yerini yenilerine terkettiği hatırlanmalı, bu değişimleri benimseyenlerle, benimsemeyip cesaretle eleştirenlerin oluşturageldiği Kamu'nun, birlikte yaşama zorunluluğu ve yararı düşünülmeli, halkı farklı tercihlerden soyutlamanın ve yönetenlerin düşünceleri doğrultusunda kabule zorlamanın olanaklı bulunmadığı, bu nedenle de

'kamu düzeni' kavramının ideolojik 'Devlet düzeni' ile her zaman örtüşmediği sonucuna varılmalıdır."

Yargıtay, daha da ileri gidiyor ve kurumlaşmış anlayışı ters köşeye yatırıyor: "Esasen, doğasındaki disiplin gereği, aynı doğrultuda düşünme ve zıtlıkları reddederek uygulama zorunluluğu içeren 'Devlet düzeni' ile, zıt görüşler ve düşüncelerin hoşgörü ile birlikteliğini reddedilmez sayan 'kamu düzeni'nin, farklı kavramlar olduğu sonucuna varılmalıdır." diyerek, açıkça farklılıkları, çoğulculuğu meşru gören özgürlüklerden yana tavır koyuyor. Yukarıdaki satırlarda muhatapın birey değil, bireyin özgürlüklerini kısıtlamayı varlığının garantisi olarak gören devlet olduğunu hatırlatalım. Yüksek yargı organı açıkça devlet karşısında bireyi himayesi altına alıyor ve devleti dar sınırlarına riayete zorluyor.

Yargıtay, bununla da yetinmiyor ideolojik ve felsefi tercihleri, hatta siyasi tercihleri tekçi ve total bir dünya olarak topluma dayatmanın kamu düzeni ile çeliştiğini söyleyerek, farklılıkları reddedenleri mahkum ediyor.

Görüldüğü üzere devletin vatandaş karşısındaki önceliğini, haklarını, yetkilerini Yargıtay bu karar ile ters yüz ediyor. Bu önceliği vatandaşın özgürlüğünü hukukla genişleterek yeniden tanımlıyor. Topluma sorumlu ve olgun bir muhatap olarak güven duyduğunu beyan ediyor ve devlete de topluma güvenmesini emrediyor. İlk defa hukukun emriyle halk, adam yerine konuyor.

Arkasından bir ay ara ile ikinci karar geliyor. Bir oy farkla alınan kararın rövanşını, bu sefer diğer taraf kazanıyor. Sonuç: Halk, özgür bırakılmayı, devlet karşısında kişiliğini idrak etmeyi bir başka bahara erteliyor. Önceki kararda yazılan hususların tamamının tersi kabul edilmiş oluyor.

Avrupa Birliği sürecinin, egemenlik tanımımızdan, devletin temel esaslarına kadar geniş bir yelpazeyi yeniden düşünmeye ve tartışmaya zorladığı şu yaşadığımız evrede, değişme olarak Yargıtay'ın iki farklı kararı verebilmesini mi göstereceğiz. "Halkın ehliyeti"nin tartışmaya açıldığını, buradan bir umut ışığı doğabileceğini mi düşüneceğiz? İki asrın sonunda sadece bu kadarıyla mı yetineceğiz?

DEĞİŞMEMENİN MANTIĞI:

Bir az gelişmiş ülke yöneticisi İngiltere'yi ziyaret ediyor. İngiltere'nin çimlerine hayran kalıyor. İşin sırrını soruyor ve çim tohumları ile ülkesine dönüyor. Aynı güzellikte çim elde edemeyince, ikinci gidişinde nerede hata yaptığını soruyor. İngilizlerden "sulayacaksın" cevabını alıyor. Sonuç alamayınca, tekrar aynı soruyu soruyor ve aynı cevabı alıyor. Yıllar sonra u-

Değişmesi Gereken Kim: Halk mı Devlet Mi?

sanmış bir şekilde, "devamlı suluyorum, ama yine de sizinkilere benzemiyor" dediğinde, İngilizler "Aynen devam et, zira biz yüzyıllardır suluyoruz." karşılığını veriyorlar.

Doğu ile Batı arasındaki farkın giderilebilmesi için çok ama çok uzun bir zaman ve çaba gerektiğini anlatan benzer hikayeler çoktur. Bu hikayeler, iktidarı elinde tutanlara sürdürme, iktidara sözünü geçiremeyen halka da tahammül gücü verir. Üstelik halkın, "kabahat bizde, bir türlü adam olamadık" şeklindeki sinik özeleştirisine de çanak tutmuş olur. Ayrıca Batı dışı toplumlar uzunca bir süre aynı kulvarda tutularak, Batı'nın tartışılmaz üstünlüğüne de mesnet teşkil ederler. Zaman geçer, ama karşınızdaki de kendi türünde bir değişme ile zenginliğini geliştirdiği için, bir türlü çimlenmez onları kadar canlı, gürlü ve güzel görünmez. Bütün bu hikayelerin paylaştığı ortak yalan, yukarıdaki çim hikayesinde mevcuttur. İngiliz çimlerini güzel gösteren şey, onların yüzyıllardır sulanması değildir. İngilizler çimlerini sulamamaktadır. İngiliz çimlerini güzel gösteren şey, sürekli yağmur yağmasıdır. Size düşen İngiliz çimlerine sahip olmak değil, sizin iklim şartlarınıza uygun bitki türlerinizi ile çevrenizi daha yaşanılır kılmaktır.

Söylediğimiz demokrasinin yerel türünü yaratmak değil, çim sevdasından vazgeçerek yerine bir şey ikame etmek. Tek amaç olmalı: Tanrı insanları, devlete ve devleti yönetenlere itaat etmek için yaratmadı; devleti ve bütün siyasi kurumları, birlikte yaşayabilmek, güvenliklerini sağlayabilmek için insanlar yarattı. Öyleyse halkın tasarrufunda olmayan bir iktidar meşru değildir.

Toplumdaki yapısal değişmelere, ekonomik göstergelere bakarak bir değişme trendini yakalamanın ve bu trendin sonunda hedefe, yani demokrasiye ulaşacağımıza inanmanın ham bir hayal olduğunu artık anlamamız lazım. İktidar oyunu, binlerce yıldır nasıl sürüyorsa bugün de aynı araçlarla sürüyor. Birileri elinde silah olduğu için, bir başkası para olduğu için, bir diğeri alışkanlık gereği devletin elinde olması gerektiğine inanıyor. İktidarını hak haline getirmek için de halka dönüp, yeteri kadar olgunlaşmadığını, kendi haline bırakılınca kurda kuşa yem olacağını söylüyor.

Siyasi kültürümüz, alışkanlıklarımız, geleneklerimiz demokrasiye aykırı değil. Olgunluğa ulaşmak için değişmeye de ihtiyacımız yok. Dünyanın bugün bildiği ve izlediği rasyonaliteye bakarak, en akıllı, etkili ve verimli yönetimin bu topraklarda demokrasi ile gerçekleşeceğini söyleyebiliriz.

Değişmenin nesnesi halk değil. İktidar alışkanlıklarının, iktidar kompozisyonunun ve kurallarının değişmesi gerekiyor.

ABSTRACT

WHO IS GOT TO CHANGE FOR DEMOCRATIC COMPETENCE: PEOPLE OR STATE?

All the changes that look like as new are in fact so. Our ignorance causes to perceive the things we have seen and lived as new. Newness is our world. Bu we perceive this newness as a change because of the fact that we don't know anything about the worlds and the words which have been created and told long before us. If there is a need to judge about the humane values we own, without behaving injustice to the people lived before us, the institutions that we created, the rules that we developed and followed: There is nothing new under the sun.

Keywords: Change, Improvement, History, Freedom, State, People, Democracy